

tabın 845-874 (1441-1469) arasını ele alan bölümünü neşretmiş (I-IV, Berkeley 1930-1942), ardından bunu İngilizce'ye çevirmiştir (*History of Egypt*, Connecticut 1967); tamamı ise İzzeddin Muhammed Kemâleddin tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1990). 6. *Mevridü'l-le'âfe fîmen veliye's-salâna ve'l-hilâfe*. Hz. Peygamber'den itibaren el-Melikü'z-Zâhir Çakmak'ın oğlu el-Melikü'l-Mansûr Osman'ın saltanatının sonuna kadar geçen sürede halîfeliği ve sultanlık yapmış olan 143 şahsın hal tercümesini içine alır. İstanbul kütüphanelerinde çeşitli yazmaları bulunan eseri Joseph D. Carlyle neşretmiş (Cambridge 1792), ikinci bir neşri Nebîl Muhammed Abdülazîz Ahmed tarafından yapılmıştır (Kahire 1997). İbn Fehd Muhibbûddîn (ö. 954/1547), *Menhelü'z-zarâfe* adlı kitabını bu eserin zeyli olarak hazırlamıştır. Brockelmann, Hasan et-Tûlûnî'ye (ö. 923/1517) ait *en-Nüzhetü's-seniyye fî aḥbâri'l-hulefâ ve'l-mülûki'l-Miṣriyye* adlı kitabın *Mevridü'l-le'âfe*'nin muhtasarı olduğunu kaydetmektedir (GAL Suppl., II, 39). 7. *el-Bahrü'z-zâhir fî 'ilmi'l-evâ'il ve'l-evâḥir*. Hz. Âdem'den müellifin zamanına kadar gelen bir umumi tarihtir. Yıllara göre düzenlenen eserde Sayrafi'nin *Nüzhetü'n-nüfûs ve'l-ebdân*'i eleştirilmiştir. Hatib el-Cevherî ise İbn Tağrıberdî'nin bu kitabı, kendisinin *Nüzhe*'yi telifine başladığını duyunca ele aldığını söyler (*İnbâ'ü'l-heşr*, s. 178). Eserin bazı kısımları günümüze ulaşmış olup bunlardan 32-71 (652-690) yılları arasını konu alan kısmının yazma nüshası Paris Bibliothèque Nationale'de (nr. 1551), Mısır topografyası hakkında geniş bilgi veren III. cildinin yazması ise Dârü'l-kütübî'l-Miṣriyye'de bulunmaktadır (Abbas el-Azzâvî, I, 248). 8. *Nüzhetü'r-re'y fî't-târîḥ*. On cittten fazla olduğu bilinen ve yıl, ay, gün tertibine göre hazırlanan bu eserin sadece 678-747 (1279-1346) yıllarını kapsayan IX. cildi günümüze ulaşmış olup yazma bir nüshası Oxford Bodleian Library'dedir (Şâkir Mustafa, III, 172). 9. *Menşe'ü'l-le'âfe fî men veliye'l-hilâfe*. Mısır'ın en eski dönemlerinden 719 (1319) yılına kadar gelen eserin bir nüshası Paris Bibliothèque Nationale'de (nr. 1770) kayıtlıdır (Brockelmann, GAL, II, 52). 10. *es-Sükkerü'l-kâḍih ve'l-itrü'l-fâ'ih*. Müellifin tasavvufî şiirlerini içine alır. Brockelmann bir nüshasının Escorial Library'de (nr. 367) bulunduğunu zikretmiştir (a.g.e., a.y.).

İbn Tağrıberdî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Beṣâre fî tekmi'li'l-İṣâre* (Zehebî'nin *el-İṣâre*'sine zeyil olarak hazırlandığı, 700-870 [1300-

1466] yılları arasını ele aldığı belirtilmektedir); *Teḥârîfû evlâdi'l-'Arab fî'l-esmâ'it-Türkiyye*; *el-İntişâr li-Luḡati't-Tâtâr*; *Hilyetü's-şifât fî'htilâfi'l-esmâ'* ve *'s-şinâ'ât* (Şiirlerle süslenmiş tarihî ve edebî bir eser olduğu söylenmiştir); *el-Envârü'z-zâhire fî'l-kevâkibi't-ṭâhire*; *Nüzhetü'l-elbâb fî'htilâfi'l-esmâ'* ve *l-elḳâb*. Bunlardan başka onun mûsiki ve matematiğe dair birer kitabından da bahsedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3429, II, vr. 495^a-496^b; a.mlf., *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1929-56, neşredenin girişi; a.e. (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1992, neşredenin girişi, I, 3-54; a.mlf., *Havâdisü'd-dühûr*, Kahire 1960, II, 118; Kalkaşendî, *Şubḥu'l-a'sâ*, IV, 180-184; Hatib el-Cevherî, *Nüzhetü'n-nüfûs ve'l-ebdân fî tevârîhi'z-zamân* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1971, II, 320-321; a.mlf., *İnbâ'ü'l-heşr bi-enbâ'i'l-aşr* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1970, s. 175-182; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, Kahire 1954, II, 163, 164, 202; X, 305-308; İbn İyâs, *Bedâ'ü'z-zühûr*, II, 118; Keşfü'z-zunûn, II, 1932; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 317-318; Şevkânî, *ed-Bedrü'l-ṭâli*, II, 351-352; Amar Êmile, "La valeur historique de l'ouvrage biographique intitulé Al-Manhal as-sâfi", *Mélanges Hartwig Derenbourg* (ed. E. Leroux), Paris 1909, s. 245-254; Brockelmann, GAL, II, 51-52; Suppl., II, 39-40; a.mlf., "Ebü'l-Mehâsin", İA, IV, 90; Hediyyetü'l-'ârifin, II, 560; İzâhu'l-meknûn, II, 19; M. Mustafa Ziyâde, *el-Mü'erriḥün fî Mişr fî'l-karni't-tâsi'i'l-hicrî*, Kahire 1954, s. 26-36; Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 295; W. Popper, "Sakhawî's Criticism of Ibn Taghri Birdî", *Studi Orientalistici in Onore di Giorgio Levi Della Vida*, Roma 1956, II, 371-389; a.mlf., "Abu'l-Mahâsin", *El²* (Ing.), I, 138; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 282; C. Zeydân, *Âḍâb* (Dayf), III, 194-196; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rif bi'l-mü'erriḥin fî 'ahdi'l-Moḡol ve't-Türk-mân*, Bağdat 1376/1957, I, 245-248; M. Abdullâh İnân, *Mü'erriḥü Mişri'l-İslâmiyye*, Kahire 1388/1969, s. 114-126; D. P. Little, *An Introduction to Mamluk Historiography*, Wiesbaden 1970, s. 87-92; Şâkir Mustafa, *et-Târîḥu'l-'Arabî ve'l-mü'erriḥün*, Beyrut 1990, III, 169-172; Mustafa Çuhadar, *Ebu'l-Mehâsin Cemâlüddin Yusuf bin Tağribirdî, Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti ve Eserlerinin İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Yazmalarının Tavsifi* (doktora tezi, 1991), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmad Dar-rac, "La vie d'Abu'l-Mahâsin Ibn Tağri Birdî et son oeuvre", *Alsl*, XI (1972), s. 163-181; V. F. Büchner, "Tanrı", İA, XI, 705, 707; M. Âsaf Fikret, "İbn Tağribirdî", *DMBİ*, III, 152-153.

MUSTAFA ÇUHADAR – İSMAİL YİĞİT

İBN TARÂR

(bk. MUÂFÂ en-NEHREVÂNÎ).

İBN TARHAN

(bk. İBNÜ'S-SÜVEYDÎ).

İBN TÂVÛS

(ابن طاووس)

Radiyyüddîn Ali b. Mûsâ
b. Ca'fer b. Tâvûs
(ö. 664/1266)

İmâmîyye âlimi.

15 Muharrem 589 (21 Ocak 1193) tarihinde Hille'de doğdu. Nesebi baba tarafından Hz. Hasan'a, anne tarafından Hz. Hüseyin'e ulaştığı için "Zül'hasebeyn" diye anılmıştır. Irak'ta VII ve VIII. (XIII ve XIV.) yüzyıllarda çok sayıda âlim yetiştiren ve nakîbüleşraflık görevini yürüten bir aileye mensuptur. Babaannesi, Şîa'nın önde gelen âlimlerinden Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin kızı veya torunudur. İbn Tâvûs, ilk öğrenimini babası Sa'düddin Mûsâ ve anne tarafından dedesi Verrâm b. Ebû Firâs en-Nehaî'nin gözetiminde yaptı. Yetişmesinde en etkili kişinin dedesi olduğunu belirten İbn Tâvûs, kendisinden Seyh Müfid'in *el-Mukni'a* adlı eserini okumuş ve naklettiği pek çok rivayeti ona dayandırmıştır. Ayrıca Es'ad b. Abdülkâhîr el-İsfahânî, Hüseyin b. Ahmed es-Sûrâvî, Tâceddin Hasan b. Ali ed-Derbî, Sedîdüddin Sâlim b. Mahfûz ve Kemâleddin Haydar b. Muhammed el-Hüseyinî gibi âlimlerden icâzet aldı. Öğrenimini tamamladıktan sonra ailesiyle birlikte Hille'den ayrılarak Bağdat'a yerleşti ve hac farîzasını eda maksadıyla ayrılmasının (627/1230) dışında yirmi yıla yakın bir süre burada kaldı.

Bağdat'ta Nizâmîyye ve Müstansırıyye medreselerindeki fakihlerle irtibat kurup fikrî tartışmalarda bulunan İbn Tâvûs, Şîî veya Şîî sempatizanı olan yüksek dereceli devlet görevlileriyle tanışma fırsatı elde etti. Özellikle Abbâsî vezirlerinden İbnü'l-Alkamî, kardeşi ve oğlu ile yakın ilişki kurdu; büyük ihtimalle onlar vasıtasıyla Halife Müstansır-Billâh'ın teveccühünü kazandı. Halife kendisine bütün Tâlibîler'in nakîbüleşraflığını, ayrıca vezirlik ve Moḡol sultanına elçi olarak gönderilme gibi görevler teklif ettiyse de İbn Tâvûs bu görevleri kabul etmedi. Moḡollar Horasan'ı işgal edip Bağdat'a yöndeliklerinden önceki düşüncesinden vazgeçmiş olmalı ki bir heyet teşkil edip Moḡol sultanıyla görüşmek istediğini halifeye bildirmiş, ancak bu isteği kabul edilmemiştir.

İbn Tâvûs, büyük bir ihtimalle 640 (1242) yılında Bağdat'tan ayrılarak Hille'ye gitti. Üç dört yıllık bir ikametten sonra Necfe'e, 649'da (1251) Kerbelâ'ya, 652 (1254) yılında da Sâmerâ'ya geçti. Burada çok kalmayıp aynı yıl Bağdat'a döndü. Moḡollar'ın Bağdat'ı kuşattığı sırada

orada bulunan İbn Tâvûs çeşitli sıkıntılara katlanmak zorunda kaldı. Hülâgû'nun Müstansiriyye âlimlerine yönelttiği, "Kâfir fakat âdil olan bir sultan mı, yoksa müslüman fakat zalim olan sultan mı daha üstündür?" şeklindeki soruya birincisinin lehinde fetva veren İbn Tâvûs'un bu suretle işgalci kuvvetlerin gönlünü aldığı, birçok insanın canını ve malını kurtardığı nakledilmektedir. İbn Tâvûs, 661 (1263) yılında nikâbetü't-Tâlibiyyin görevini üstlendi ve bunu ömrünün sonuna kadar sürdürdü. Genellikle kabul edilen rivayete göre 5 Zilkade 664 (8 Ağustos 1266) tarihinde vefat etti ve Necef'te defnedildi. Yetiştirdiği çok sayıda öğrenci arasında İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, Gıyâseddin Abdülkerîm Âl-i Tâvûs, Cemâled-din Yûsuf b. Hâtîm eş-Şâmî, Ali b. İsa el-Erbîlî ve Hasan b. Dâvûd el-Hillî sayılabilir. Şii kaynaklarında zâhid, müttaki, hat-ta kerâmet sahibi bir kişi olarak nitelen-dirilen İbn Tâvûs daha çok fikhî yönüyle tanınmıştır. Onun aynı zamanda tarihçi ve edebiyatçı olduğu nakledilirse de günümüze ulaşan eserlerinden anlaşıldığına göre genellikle, imamlardan gelen nakiller çerçevesinde derleme eserler telif etmiştir. Ailesinden kendisine 700 kitaplık bir kütüphane kaldığı bilinmektedir.

Eserleri. İbn Tâvûs'un sayısı elli dokuz olarak tesbit edilen eserlerinin bir kısmı şunlardır: 1. *el-Mühimmât fî şalâhi'l-müte'abbid ve't-tetimmât*. Şeyhüttâife Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin *Mişbâhu'l-müte-heccid el-kebîr* adlı kitabının tekmilesi olan eser hadisler çerçevesinde ibadetler, ahlâkî davranışlar, öğüt ve ikazları ihtiva eder. Beş ve on ciltlik versiyonları bulunan eserin bazı bölümleri değişik isimlerle neşredilmiştir (Kohlberg, *A Medieval Muslim Scholar*, s. 49-51). 2. *Felâhu's-sâ'il ve necâhu'l-mesâ'il*. Bir önceki eserin günlük ibadetlerle ilgili bölümünden ibaret olan iki ciltlik bir çalışmadır (Tahran 1382/1962; Necef 1385/1965). 3. *el-İkbâl bi'l-a'mâlî'l-hasene*. *el-Mühimmât*'ın beş ciltlik versiyonunun IV. cildini teşkil eden eser, yılın belirli günlerinde yapılması gereken ibadetleri konu edinmiştir (Tahran 1312, 1314, 1390/1970, 1407/1987). 4. *el-Emân min ahtârî'l-esfâr ve'l-ezmân*. Sefere çıkan kimsenin ibadeti, giyimi, karşılaşacağı zorluk ve hastalıkları konu alan bir seyahat rehberi mahiyetindedir (Necef 1370/1951; Beyrut 1408/1988; Kum 1409). Eser, Ali b. Hasan ez-Zevârî (ez-Zivârî) tarafından X. (XVI.) yüzyılda *Neşrü'l-emân fî'l-esfâr 'ani'l-evfân* ismiyle Farsça'ya çevrilmiş-

tir. 5. *Muḥâsebetü'n-nefs*. Muhammed b. Tâhir b. Muhammed'in *Tenbîhü'r-râ-kıdîn* adlı kitabıyla birlikte Necef'te (ts.) ve *Muḥâsebetü'l-melâ'iketi'l-kirâm* adıyla Hâdî Hasan el-Kubeysî tarafından (*Türâşünâ*, sy. 45-46 [Kum 1417], s. 321-386) yayımlanmıştır. 6. *Cemâlû'l-üsbû'*. Haftalık ibadetlere dairdir (Tahran 1303, 1330, 1412). 7. *e't-Ṭarâfî fî ma'rifeti me-zâhibi't-tavâ'if*. Sünnîliğe karşı reddiye mahiyetinde olup büyük ihtimalle takıyye gereği "zimmet ehlinde Abdülmahmûd b. Dâvûd" takma adıyla kaleme alınmıştır (Tahran 1320; eserin yazma nüshaları ve üzerinde yapılan çalışmalar için bk. Kohlberg, *A Medieval Muslim Scholar*, s. 57-58). 8. *el-Yakîn fî imreti Emîri'l-mü'minin 'Alî b. Ebî Tâlib*. Müellifin son eserlerinden olup M. Kâzım el-Kütübî tarafından yayımlanmıştır (Necef 1369/1950; Beyrut 1410/1989). 9. *e't-Turâf mine'l-menâkıb fî zürriyyeti'l-e'tâyib (e't-Turâf mine'l-enbâ'i ve'l-menâkıb fî şerefi seyyidi'l-enbiyâ' ve't-trethi'l-e'tâyib)*. Bir önceki kitabın tekmilesi olup Hz. Peygamber'in ailesi hakkında bilgi ve onun Hz. Ali'ye vasiyetini ihtiva etmektedir (Necef 1349/1931, 1369/1950). 10. *Ferrecü'l-mehmûm fî târihi 'ulemâ'i'n-nü-cûm*. Muhammed Kâzım tarafından neşredilmiş (Kum, ts. [Dârü'z-zehâir]), ayrıca Zeina Matar eser üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (1987, New York University). 11. *el-Leḥûf (el-Melḥûf) 'alâ (fî) katle't-tufûf*. Kerbelâ hadisesini ele alan eserin birçok baskısı yapılmıştır (Tahran 1271, 1287, 1365; Sayda 1329; Necef 1369, 1385; Beyrut 1979). 12. *el-Melâḥim ve'l-fiten fî zuḥûri'l-gâ'ibi'l-muntaẓar*. On ikinci imamın zuhuruna dair Şii rivayetlerini ihtiva eden bir çalışmadır (Necef 1365, 1368, 1384; Beyrut 1398, 1408). 13. *Fethu'l-ebvâb*. İstihâreye dair bir risâledir (Beyrut 1989). 14. *Mişbâhu'z-zâ'ir*. Sefer ve ziyaretle ilgili genel bilgilerden sonra Hz. Peygamber, Ehl-i beyt mensupları, on iki imam ve diğer bazı faziletli şahısların kabirlerini ziyaret etmenin âdâbı hakkındadır (Kum 1417). 15. *Keşfü'l-maḥacce*. Müellifin hayatı, düşünceleri ve kütüphanesinde yer alan eserlere dair önemli bir kaynaktır (Necef 1370/1950). 16. *el-İbâne fî ma'rifeti'l-hizâne*. Kütüphanesinde bulunan kitapların katalogudur. 17. *Sa'dü's-sü'ûd*. Bir önceki eserin tekmilesidir (Kum 1365, 1369; İbn Tâvûs'un eserlerinin bir listesi ve yazma nüshaları için bk. Kohlberg, *A Medieval Muslim Scholar*, s. 26-66; M. Hasan Âli Yâsîn, s. 200-207).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Inebe, *Umdetü't-tâlib*, Beyrut, ts. (Dâru mektebeti'l-hayât), s. 220; *Keşfü'z-zunûn*, I, 116; II, 1911; Meclisi, *Biḥârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, IV, 37-45; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, s. 392-396; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 71; Abbas el-Kummî, *el-Fevâ'idü'r-Razaviyye*, Tahran 1327 ḥş., I, 330-338; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 911-913; *Nâme-i Dânişverân-ı Nâsirî*, Kum, ts. (Dârü'l-fikr), s. 161-178; Âgâ Büzürg-i Tah-rânî, *ez-Zer'â ilâ teşântifi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, I, 58, 127, 222; II, 343; V, 129, 170, 236; X, 75; *A'yânü's-Şî'a*, VIII, 358; Etan Kohlberg, *A Medieval Muslim Scholar at Work Ibn Tâwûs and his Library*, Leiden 1992, s. 26-66; a.mlf., "Ali b. Mûsâ Ibn Tâwûs and his Polemic Against Sunnism", *Religionsgespräche im Mittelalter* (ed. Bernard Lewis - Friedrich Niewöhner), Wiesbaden 1992, s. 325-350; a.mlf., "Ebn Tâwûs", *Elr.*, VIII, 55-58; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, III, 483-485; Resûl Ca'feriyan, *Mî-râs-ı İslâmî-yi İrân*, Kum 1375 ḥş., III, 159-196; M. Hasan Âli Yâsîn, "es-Seyyid 'Alî Âli Tâvûs", *MMİlr.*, XII (1965), s. 192-213; Zeina Matar, "Some Additions to the Bibliography of Medieval Islamic Astronomy from the Faraj al-Mahmûm of Ibn Tâwûs", *Ar.O.*, LVII/4 (1989), s. 319-322; "İbn Tâvûs", *DMT*, I, 345-346; Hüseyin Yûsuf Eşküri, "Âlû Tâvûs", *DMBİ*, II, 53-55.

MUSTAFA ÖZ

İBN TAYFÛR, Ahmed

(bk. İBN EBÛ TÂHİR).

İBN TAYFÛR es-SECÂVENDÎ

(bk. SECÂVENDÎ, Muhammed b. Tayfûr).

İBN TEYMİYYE, Fahreddin

(فخرالدين ابن تيمية)

Ebû Abdillâh Fahrud-dîn
Muhammed b. el-Hadîr
b. Muhammed el-Harrânî
(ö. 622/1225)

Hanbelî fakihi, hatip ve müfessir.

542 yılı Şâban ayında (Ocak 1148) Har-ran'da dünyaya geldi. Öğrencilerinden Yâ-kût el-Hamevî ise Re'sûl'ayn ile Rakka ara-sında bulunan Bâceddâ köyünde doğdu-ğunu söyler (*Mu'cemü'l-büldân*, I, 313). Kaynaklarda İbn Teymiyye lakabıyla anıl-ması konusunda çeşitli rivayetler mev-cuttur. Bunlardan birine göre dedesi Mu-hammed'in hac yolculuğu sırasında Tey-mâ'da dikkatini güzel bir kız çocuğunun çekmesi ve eve döndüğünde bir kızının doğduğunu görünce onu kucağına alarak, "Ey Teymiyye, ey Teymiyye (Teymalî)!" diye hitap etmesi, diğer bir rivayete göre ise Muhammed'in annesinin adının Teymiyye olmasıdır (Sıddîk Hasan Han, s. 125;